

"AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE SİYASAL SİSTEM" TARTIŞMALARI ÜZERİNE..

Yusuf BAYRAKTUTAN(*)

Giriş

Özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra sık sık duyulmaya başlanan birtakım kavramlar var; Azgelişmiş ülkeler, Gelişmekte olan devletler, Geri kalmış ülkeler, Asya-Afrika Bloku, Tarafsızlar, Bağlantısızlar, 3. Dünya ... Nasıl kavramlaştırılırsa kavramlaştırılsın azgelişmişlik, insan soyunun hemen hemen üçte ikisini çevreleyen bir realitedir⁽¹⁾. Böyle olunca sözkonusu ülkeler farklı yönleriyle değişik disiplinlerin canlı bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Bu çalışmada az gelişmiş ülkelerin genel amacı olarak modernleşmenin siyasi boyutu (demokratikleşme) ile iktisadi boyutu (kalkınma) arasında ortaya çıkan çelişkinin açıklanmasına ya da anlaşılmasına / kritiğine yönelik teorik çabaları görmeye çalışacağız.

1. Kavram ya da Azgelişmiş Ülkelerde Genel Yapı

Amerikalı iktisatçı H.W. Singer'in dediği gibi, "azgelişmiş ülke zürafaya benzer, kolaylıkla tanımlayamazsınız ama görünce hemen tanırırsınız."⁽²⁾

"Gelişmişlik" bazında yapılan kategorileştirmelerde, "azgelişmiş" olarak nitelendirilen ülkeler grubu hiç de homojen bir görünüm sergilemiyor. W.Elkan, kalkınma sorununu işlediği kitabının, "azgelişmiş ülkelerin karakteristikleri" başlığını taşıyan bölümüne girerken bu heterojenliği vurguluyor ve şöyle diyor : "Azgelişmiş ülkeler, kendi aralarında önemli farklılıklar göstermelerine rağmen, bir noktada kesinlikle birleşiyorlar, o da yurttaşlarının büyük bölümünün sahip olduğu nisbeten düşük hayat standardıdır. Hayat standardının düşüklüğü ise azgelişmiş

(*) A.Ü. İİBF İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

(1) M.Dobb, Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma (Çev:M.Selik), Sosyal Adalet Y., Ank., 1965, s.14.

(2) Zikreden C.O. Tütengil, Azgelişmenin Sosyolojisi, İ.Ü. İF Y., İstanbul, 1980, s.24.

ülkelerin diğer niteliklerinin temelini teşkil eder."⁽³⁾

Az gelişmiş ülkelerin gelişme problemlerini kısaca "modernleşme" kavramında özetlersek, politik iktisat açısından bu değişimi "sanayi toplumları konumuna gelme süreci" olarak görmek mümkündür. O zaman sorun, az gelişmiş ülke anatomisinin gelişmiş ülkelere göre belirlenmesine dönüşmektedir. Bu anatomi şöyle özetlenebilir : Az gelişmiş ülke ekonomik açıdan, ortalama gelir düzeyi düşük, tarıma dayalı, sanayileşmemiş, kaynakları değerlendirilmemiş, ticaret kesimi şişkin, dışa bağımlı; sosyal açıdan gelir dağılımı adil olmayan, eşitsiz, orta sınıfı güçsüz, beslenme ve sağlık şartları yetersiz, nüfus patlamasıyla karşı karşıya, kültürel açıdan öğrenim düzeyi geri ve ilkel, gelenekçi, ulusal bütünlüğü ve yetişmiş insan kadrosu güçsüz; bunların da etkisiyle demokratik kurumların zayıf, otoriter yönetim eğilimlerinin güçlü olduğu, demokrasi geleneğinden yoksun bir ülkedir.

2. Az gelişmiş Ülkelerde Politik Yapının Temelleri

"Yeni Sömürgecilik" yollarının geliştirilmesi, siyasal bağımsızlık konusunu önemli bir sorun olmaktan çıkardı. Bu nedenle, özellikle Afrika'daki eski İngiliz ve Fransız sömürgelelerinin çoğu önemli bir çatışmaya girmeden, neredeyse tek taraflı bir "lütuf"la bağımsızlıklarına kavuştular. Dolayısıyla söz konusu ülkelerde bağımsızlığa geçiş toplum yapısında pek önemli değişiklikler doğurmadı. Eskiden yabancı yöneticinin yardımcısı olan yerliler yeni düzende yönetici oldular.

Buna karşılık Cezayir ve Güneydoğu Asya gibi bazı yerlerde siyasal bağımsızlık, oldukça sert bir "Kurtuluş Hareketi"nin sonucunda gerçekleşti. M.Soyal, ""sosyal" ve yer yer "ekonomik hareket" niteliği kazanan bu mücadelenin yepyeni bir örgütlenme ve yeni önderler doğurduğuna işaret ediyor⁽⁴⁾.

Sömürgeci kurtuluşun her iki biçimini de "devrim" olarak niteleyen Macpherson, "bu devrimler, gelecek hakkındaki görüşleri dolayısıyla kitle desteğini sağlayabilen önderler etrafında örgütlenmiş bir halk hareketi biçiminde gerçekleşmiştir." diyor ve ekliyor: "Bu görüşün tamamı değilse bile bir bölümü genellikle bir demokrasi görüşü olmuştur."⁽⁵⁾

Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, çoğulcu bir demokrasi ancak çoğulcu bir sosyal yapıda gelişebilir. Oysa geleneksel yapının ağırlığını koruduğu, geleneksel güç odakları karşısına modern güçlerin çıkamadığı durumlarda, çoğulcu değil, ancak "tekilci" toplumlardan sözedebilir.

3. W.Elkan, An Introduction to Development Economics, Penguin Books, London, 1973, s.13

4. M.Soyal, Anayasa Giriş, AÜSBF Y. Ankara, 1969, s.116

5. C.B. Macpherson, Demokrasinin Gerçek Dünyası (Çev:L.Köker), Birey ve Toplum Y., Ank., 1984, s.33

Bu nedenle az gelişmiş ülkelerde demokratik rejimlerin işleyebilmesi zordur. Üstelik bu ülkeler geçmişten birçok problem devralmışlardır. Geçmiş, şimdi ve gelecek bu ülkelerde içiçedir. Bu "içiçelik" ten sosyal gerilim ve siyasal güçlükler doğmakta, çözümler yeni zincirleme sorunlara yolaçmaktadır⁽⁶⁾.

Batı ülkelerinde günümüzün hakim sosyal bölünme tipinin fonksiyonel bölünme olmasına karşılık, az gelişmiş ülkelerin siyasal rejimlerinde, sınıfsal bölünmelerden çok, yerel ve kültürel bölünmelere rastlanmaktadır. Büyük çoğunluğu, dil, din, ırk... bakımından türdeş olmayan yeni Asya ve Afrika devletlerinde merkezîyetçi elitlerin güçlü bir milli devlet, hatta daha doğru bir ifadeyle, bir millet ortaya çıkarma çabaları, genellikle yoğun merkez-kenar çatışmalarına yol açmaktadır. Öte yandan modernleşme hareketleri, milli elitin kendi içinde de, çağdaş Batı kültürünün benimsenmesinden yana olan radikallerle, toplumun geleneksel kültürünün hiç değilse birçok unsurunun korunmasını savunan muhafazakârlar arasında, kültürel temellere dayanan bir çatışma doğurmaktadır⁽⁷⁾.

3. Az gelişmiş Ülkeler ve Demokrasi

A. Demokratik Biçime Saygı

Gelişme zamanla başka yönlere kaymış olsa da, sömürge halklarının kendi kendilerini yönetme ve bağımsızlığa doğru ilerledikçe demokratik müesseseleri kabul etmeleri yüzyılımızda kaydedilen en önemli gelişmelerdendir. Çeşitli ülkelerde demokratik müesseseler kuruldu, oy hakkı genişletildi, siyasal partiler ortaya çıktı, hükümetler genel seçimlerle belli oldu. Liderler demokratik ilkelere bağlılıklarını devamlı olarak tekrarladılar.

Çoğunlukla okur-yazar olmayan ve karşılaşmaları büyük sorunların zorluklarından pek az haberdar olan halkın egemenliği anayasaların başlangıcına ve ilk maddelerine geçirilmiştir. Filipin Anayasasının 2. maddesi şöyle der: "Filipinler devleti cumhuriyettir. Egemenlik halkındır ve bütün hükümet yetkisi ondan doğar." Endonezya Cumhuriyeti'nin 1945 Anayasası başlangıcında "Demokrasiye inanırız", 1. maddesinde de "Egemenlik halkındır" denmektedir. 1949 Anayasası da "Biz Hindistan halkı, Hindistan'ı egemen demokratik cumhuriyet olarak kurmakta kararlıyız" der⁽⁸⁾. Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında da 1921'den beri benzer hükümler yer almıştır.

6. A.T. Kışlalı, Siyaset Bilimi, AÜBYYO Y., Ank., 1987, s.424

7. E.Özbudun, Siyasi Partiler, AÜHF Y., Ank., 1977, s.54

8. R.Emerson, Sömürgelerin Uluslaşması (Çev:T.ATAÖV), Siyasi İlimler Derneği Y., Ank., 1965, s.217

Örnekleri artırmak mümkün, ancak anayasa ilkeleri ile siyasal gerçeklerin uyum içinde olduğunu söylemek mümkün görünmüyor.

Yeni milletlerin demokrasi üstünde ısrarlarının birçok kaynakları vardır. Sömürge olan ve olmayan halklar için bu kaynaklar arasında, demokrasinin iyi bir şey, üstün bir hükümet şekli, modern dünyada olgunluk sembolü olduğu ve demokrasiyi uygulamakla eşitlik iddiasının kolaylaşacağı inancı ve sömürgeciliğin etkisi ... sayılabilir.

Bağımsızlığını korumuş ülkelerde Batı etkisi daha az olmakla birlikte, sömürgelemler olduğu gibi buradaki önderler de demokrasinin bütün dünyadaki prestijinin ağırlığını duymuşlardır. Halkın iktidara pek az katıldığı yörelerde bile eski tip bir otokrasi çok defa demokratik müesseselerin dış görünüşüne bürünür; yabancı müdahalesini engellemek ya da milletlerarası prestij kazanmak için bir dereceye kadar halk desteği kazanmayı siyasal açıdan yararlı görür⁽⁹⁾.

B. Devletin Misyonu ve Seçkinler ya da Demokrasinin Açmazı

Daha önce milli politik örgütlenme konusunda oldukça deneyimsiz olan bugünün az gelişmiş ülkeleri için bağımsızlıklarını elde ettiklerinde milli devlet düzeyinde bir politik örgütlenmeyi gerçekleştirmek ve böyle bir örgütlenmenin sorunlarıyla başedebilmek "hayat-memat meselesi" olmuştur.

G.Almond'a göre Batı'da önce milletler sonra hükümet otoritesi ve kanuna saygı alışkanlığı oluştu. Zamanla seçim, siyasal partiler, baskı grupları ve iletişim araçları gelişti. Sonuçta "uyruk"lar "yurttaş"a dönüştü. Bundan sonra sıra refah isteklerinin karşılanmasına geldi. Oysa "yeni ulusların devlet adamları, bu sorunların hepsi ile aynı anda karşılaşılıyorlar."⁽¹⁰⁾ Almond ve Powell'in birlikte belirttikleri gibi az gelişmiş ülkeler devleti, milleti, kanılmayı ve paylaşmayı birlikte gerçekleştirmek zorundadırlar.

Siyasal bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkelerin seçkinleri için demokrasinin belirli bir çekiciliği vardır. Çünkü içlerinde önemli bir kesim Batı üniversitelerinde okumuş ya da Batı kültürünün dolaylı yollardan etkisinde kalmıştır. Demokratik değerler, bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Buna karşılık, az gelişmiş ülkelerin hâla sanayileşmek zorunda olmalarının gerektirdiği özverilerin demokrasi içinde sağlanması kolay değildir. Kışlalı'nın ifadesiyle: "en az insanca yaşam koşullarına sahip bulunmayan toplum kesimleri açısından demokrasinin pek büyük bir anlamı

9. Ibid. s.242

10. A.Kışlalı, a.g.e., s.424

yoktur. Seçme ve seçilme hakkı, bu insanlar için, ancak yoğun yoksulluğu değiştirme umudu verebildiği ölçüde önem taşıyabilir."

Az gelişmiş ülkelerin karşısına çıkan bir başka zorluk da az gelişmenin yarattığı parçalanmalardır. Bu ülke seçkinleri, "yarının bugünden başladığı" gerekçesiyle ve bilinciyle kalkınma sabırsızlığı göstermektedirler. Sıçramalı kalkınma, toplumsal çatışmaları daha da şiddetlendirmektedir. Bu kaynaşmalar, consensus yerine bir dissensus yaratmakta, sonuçta, rejim otoriter bir sisteme dönüşmektedir; ortaya çıkan sosyal çalkantılarla iktidar giderek merkezileşmekte, sonuçta liderin işlev ve etkisi artmaktadır. Buna bir de kamuoyu yokluğunun doğurduğu boşluğu dolduran kaba güçler eklenince rejim giderek otoriter olmaktadır⁽¹¹⁾.

Emerson, "Az gelişmiş ülkelerde iktidardaki azınlığın halkın efendisi olduğuna dair eski inancın, insanların içindeki, iktidarı elden bırakmama basit ve doğal eğilimini güçlendirdiğini" söylüyor⁽¹²⁾. E.O.Reischauer'in dediği gibi, "birçok Asya'lı aydın kendilerinin önder olacaklarına doğal birşey gibi inanmaktadırlar." Batılaşmış seçkinlerle çoğu köklü dönüşümlerden geçmemiş halk yığınları arasında modern dünyayı tanıma bakımından var olan uçurum, yığınların siyasi hayatta pay sahibi olmasını engelleyen ilave bir gerekçe oluşturmaktadır. Uçurum büyük ölçüde kapatılıncaya kadar eğitim görmüş azınlığın toplumu yönetme iddiası canlılığını koruyacaktır. Bu Rousseau'nun kanunun kaynağı olarak demokratik genel irade kavramını ileri sürerken karşılaştığı eski bir çıkmazdır: "Kendine neyin yararlı olduğunu nadiren bildiği için çok defa ne istediğinin farkında olmayan kör bir yığın, yasama sistemi gibi büyük ve güç bir işin altından kendi başına nasıl çıkar? Halk kendiliğinden her zaman iyi olanı ister, fakat bunun ne olduğunu her zaman göremez. Genel irade her zaman haklıdır, fakat ona önderlik eden düşünce her zaman aydın değildir... Bu, kanunları yapanları gerekli kılmaktadır."⁽¹³⁾

C. Milliyetçilik ve Demokrasi

Milliyetçilik, diyor Emerson, özellikle modern dünyayı şekillendiren belirli kuvvetlerin bir ürünüdür. Bu kuvvetler, toplumun daha önce baskı altında bulunan unsurlarına yeni sosyal roller tanıdıklarından, geleneksel bağları zayıflatığından ve prensip olarak herkesin aktif bir şekilde kabul edildiği yeni ve büyük bir toplum kurmak istediklerinden aslında kaçınılmaz olarak

11. S.Selçuk, "Seçkinler ve Az gelişmiş Ülkelerde Konum ve İşlevleri", Seha L.Meray'a Armağan, AÜSBF Y., Ankara, 1982, s.622

12. Emerson, a.g.e., s.268

13. J.J.Rousseau, Toplum Sözleşmesi (Çev:V.Günyol), Adam Y., İst., 1984, s.173

"demokratik"tirler. Her ikisi de hiç değilse etkili olmakla birlikte mutlak demokratik bir anayasa düzeni ile, hatta eşitliğe doğru yönelen bir toplumla ilgili değildir. Daha çok değişen toplumsal manzaradan hareket edecek insan yığını olan halkın ikinci derecede önemli olduğu, hem kendi değerlerinin tanıdığı hem kendileri hakkında söz söylemek hak ve yeteneğine sahip oldukları ve önderlerinin onlar adına konuşması gerektiği olgusu ortaya çıkmaktadır. Milliyetçi dönem, yığın ulaştırması ve yığın üretimi dönemi durumuna gelmekte ve kitle politikasına doğru kaçınılmaz bir şekilde ilerlemektedir. Yeni yönetimde devlet, artık yöneteri ve ona tabi olan yurttaşlardan değil, fakat prensip olarak milletten doğan bir araçtır⁽¹⁴⁾.

Avrupa çerçevesinde incelendiğinde hayli karmaşık olduğu görülen milliyetçilik-demokrasi ilişkisi ile ilgili sorunların az gelişmiş ülkeler bakımından daha karmaşık olduğu görülmektedir. Birçok az gelişmiş ülkede milliyetçilik ve demokrasinin daha önceki Batı Avrupa örneklerinde olduğu kadar birbirine yakın ve milliyetçilik hareketlerinde o zamanki kadar "demokratik" özellik bulunduğu iddia edilebilir. Tarihten, milliyetçi hareketlerin kendilerini demokrasinin öncülleri olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Buna karşılık, Ortadoğu'daki çeşitli devletler gibi bir takım az gelişmiş ülkelerde milliyetçiliğin demokrasinin herhangi bir yönüyle pek ilgisi olmadığını belirtmek, ancak bu tesbiti yaparken H.Laswell'in şu uyarısını hatırlamak gerekir: "Gerçek milliyetçi hareketler, milliyetçi kelimelerle bezenen fakat yığınların katılmadığı ayrıcı isteklerle karıştırılmamalıdır."⁽¹⁵⁾

D. "Askeri Darbe" ve "Tek Parti"nin Meşruluk Temelleri

Batı ülkeleri demokrasiye ulaşıncaya kadar koruyucu olsun olmasın, müstebit krallar ve despotların uzun süren idareleri de dahil olmak üzere çok yavaş ve evrimsel yollardan geçtiler. Demokrasinin iyi işlemesi ve iktisadi gelişme yoluna girebilmek için gerekli sosyal birliğin ana unsurlarını gözönünde tutarak düzenli toplumların kurulması bir bakıma Ortaçağ'dan çağdaş dünyaya geçişi kolaylaştıran otoriter yönetimin sonucuydu. Emerson'a göre, "sömürgecilikten bağımsızlığa sallanarak geçmekte olan ve öntünde çözülmesi gereken bir hayli ekonomik ... gelişme sorunları bulunan az gelişmiş bir ülke için çözüm yolunda, ileri ve varlıklı Batı toplumlarındaki demokrasinin tam uygulanışının ne dereceye kadar faydalı olacağı şüphelidir."⁽¹⁶⁾ Demokrasi, muhalefeti de kabul eden tam hürriyet demektir; fakat az gelişmiş ülkelerde en başta aranan şey özgürlük değil, disiplin ve çalışmadır; muhalefet değil, bütün güç ve yeteneklerin milli birliğidir.

14. Emerson, a.g.e., s.206

15. H.Laswell, World Politics and Personal Insecurity, New York, Mc Graw Hill Book Co.Inc., 1935, s.97

16. Emerson, a.g.e., s.276

Bağımsızlık mücadelesinin gerekleri, diyor Macpherson, genel olarak basit bir tek parti sisteminin ya da halk kitle hareketinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu, birçok durumda, bağımsızlık sonrası yapıya bir tek parti sistemi olarak ya da en azından bir partinin güçlü bir yasama çoğunluğuna sahip olduğu ve yasal, siyasal, polisiye güçlerini diğer partilerin rekabetini sınırlandırmak yolunda kullandığı tek parti hakimiyeti denen bir sistem olarak aktarılmıştır⁽¹⁷⁾.

Yine Macpherson'un kalemiyle, "Azgelişmiş ülkeler bağımsızlıklarını korumak, kendi başlarına insanca yaşamı olanaklı kılmak için üretkenliklerini yükseltmek ve modernleşmek zorundadırlar. Bu, güçlü bir siyasal önderliği gerektirir. Bu ülkelerde, bağımsızlık ve modernleşme konusunda bir genel irade olabilir. Ancak bu konudaki en güçlü genel irade bile işlerlik kazandırılmaya ve sürekli olarak yenilenmeye muhtaçtır. Bunun liberal rekabetçi bir parti sistemiyle de başarılabilceği anlaşılabilir değildir, fakat gerekli genel iradeyi uyandırmak ve sürdürmek konusundaki yeteneğini kanıtlamış olan bir hakim tek parti tarafından yerine getirilmesi daha doğaldır.

Azgelişmiş ülkelerde liberal-demokratik bir sisteme karşı güçlü içsel baskılar bulunmaktadır. Baskılar yalnızca rekabetçi parti sistemine karşı değil, gerçek yurttaş özgürlüklerinin korunmasına karşı da olumsuz etkilerde bulunurlar. Konuşma ve yayın özgürlüğü ile keyfi tutuklama ve cezalandırmanın olmaması da örgütlenme özgürlüğünün tabii olduğu baskıların etkisindedir. Bu baskılar, klasik-liberal devrimlerde olduğundan daha uzun bir süre devam etme eğilimindedir. Çünkü azgelişmiş ülkeler, önceki liberal devrimlerden farklı olarak, ekonomik gelişme için gerekli olan büyük miktarda bir sermaye birikiminin sağlanması; kabile, etnik ya da yerel topluluk yerine 'ulus'a karşı yaygın bir sadakatın oluşturulması gibi iki önemli sorunla karşı karşıyadırlar. Siyaset ve ulus öncesi bir toplumun siyasal ve ulusal bir bilince kavuşturulması gerekmektedir.

Azgelişmiş ülkelerin Marksizm'de kendilerine yakın buldukları husus, kapitalist toplumun genel eleştirisi ve bu eleştirinin yapıldığı moral temeldir. Onlar, Marksizm'in tarihin motorunun sınıf mücadelesi olduğu yolundaki teorisini kendi ülkelerinde uygulanabilir görmemektedirler; anti-kapitalist devrim sonrasındaki siyasal iktidar sisteminin, tıpkı önceki gibi bir sınıf devleti olması zorunluluğunu da kabul etmemektedirler... Göreli olarak sınıfsız olan bir (toplumda) genel iradenin ulusal bağımsızlık ve ekonomik büyüme gibi belli büyük amaçlar için varolduğu, bu iradenin herkeste ikincil amaçlar için varolan çeşitli iradelere daha güçlü olduğu; bu iradenin sermaye birikimi ve yapısal yeniden örgütlenme amacını güden uzun ve kutsal bir dönem aracılığı ile güçlülüğünün sürdürülmesinin gerekli olduğu bir ortamda, siyasal yaşama daha çok sayıda insanın daha aktif katılmasını sağlayamayan (bilakis engelleyen Y.B.) ama amaçları en iyi düzeyde

17. Macpherson, a.g.e., s.36

gerçekleştirecek biçimde oluşturulmuş bir siyasal sisteme yanlış bir biçimde 'demokratik değildir' denemez. ('Yanlış olan' konusundaki görüşümüzü aşağıda açıklayacağımızı belirterek Macpherson'u dinlemeye devam ediyoruz.)

Bu doktrinin ortaya koyduğu temel ahlaki sav, insanî varlığın özgürlük ve saygınlığının nihai değeridir. Bu, klasik demokratik öğretinin liberal öğretiyile ortak olarak sahip olduğu birşeydir. Ayrıldıkları nokta pratik savlardır. Klasik öğreti bu amacın yalnızca farklılaşmamış bir genel iradenin işleyişiyle gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin demokrasi öğretisi de bu klasik öğretilerdir.

Liberal demokrasi seçme politikasıdır. Liberal toplum ve demokratik oy hakkı hariç herşey, seçilmeye hazırdır. Liberal demokrasi ideali tüketicilerin egemenliğidir. Az gelişmiş ülkeler, liberal-demokrasi'nin en temel özelliklerini yadsımışlar ve kalıcı bazı nedenler yüzünden bu yadsımayı gerçekleştirmişlerdir. Liberal-demokrasi ile ortak olarak sahip oldukları birşey, özgür bir yaşam, saygınlık ve toplumdaki her insanın moral değeri konusundaki nihai idealdir.⁽¹⁸⁾

Bize göre Macpherson, açıklayıcı tesbitlerine rağmen başka birçok yazarın da düştüğü hataya düşmekten kurtulamamıştır. Bu hata, önermelerine gerçekleri değil, idealleri temel yapmasıdır. S.P.Huntington adeta ona hitap ediyor: "Günümüzün az gelişmiş ülkeleri hakkında dostça duygular taşıyan Batılı eserlerin çoğu, 1920 ve 1930'larda Sovyetler Birliği'ne karşı dostluk duyguları ile kaleme alınmış Batılı eserlerdeki gerçekten uzak iyimserlik havasını paylaşıyor. Bunlardan her ikisine de ancak 'Webbism' olarak adlandırabileceğimiz renk, yani bir siyasal sisteme, onun süreç ve fonksiyonlarının gerçek nitelikleri yerine o sistemin nihai hedefleri olduğu varsayılan bazı nitelikler maaleme eğilimi hakim bulunmaktadır. Örneğin;

Milton J.Esman, 'The Politics of Development Administration' adlı kitabında tahlilini şu varsayıma dayandırıyor: Modernleşme halindeki toplumların siyasal liderleri, kendi kişisel iktidarlarını, servet ve itibarlarını artırmak veya ülkelerinin topraklarını genişletmek arzusu ile değil, millet kurma ve sosyo-ekonomik ilerleme amaçlarıyla hareket ediyorlar. Stalin'in siyasetlerinin komünizmi kurma amacına matuf bulunduğu varsayımı, 1930'lardaki Sovyet siyasetini açıklama bakımından ne derecede gerçek ve yararlı ise, bu varsayım da çağımızdaki 'gelişmekte olan' ülkeler politikasını izah bakımından o derecede gerçeklik ve yararlılık gösteriyor⁽¹⁹⁾.

Yine bize göre, Az gelişmiş ülkelerin siyasal yapıları, içinde buldukları koşullara göre tutarlı olabilir, ama bu tutarlılık bizi, zorunlu olarak söz konusu ülkelerin demokratik olduğu sonucuna götürmez. Bu noktada Emerson'nın şu tesbitleri açıklayıcı olmakta: "Geçmişte demokrasi

18. Ibid., ss. 38-48

19. S.P.Huntington, Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma (Çev:E.Özbudun), Şenyuva M., Ank., 1967, s.8

ile pek alışverişi olmamış toplumlarda partilerin demokrasiye verdikleri önem sözde kalmakta ve partileri ellerinde tutan seçkinler de haklarını koruduklarını iddia ettikleri yığınlara tepeden bakmaktadırlar. Fas siyasi partileri ile ilgili bir kitabın yazarı olan genç bir Faslı'ya Parti Democratique de L'Independence'in kaç üyesi olduğu sorulduğu zaman şu cevabı veriyor: "Fakat bunun bir önemi yok. Fas halkının desteği ve kanaati PDI için hiç önemli değildir."⁽²⁰⁾

Genellikle, tek parti sistemiyle sosyal yapı arasındaki ilişkiyi açıklamak için Macpherson'ın yaptığı gibi iki karşıt teori ileri sürülür. Bunlardan ilki, tek partinin derin çatışmalarla bölünmemiş, türdeş toplumlar bakımından doğal bir siyasal sistem tipi olduğudur. İkincisi ise, tek parti sisteminin henüz bütünlüşmemiş, heterojen toplumları ayakta tutabilmek için gerekli bir araç olduğunu savunmaktadır.

Huntington her iki tezi de eleştirdikten sonra, tek parti sisteminin sosyal kökenini, toplumun türdeş olup olmamasında değil, derin bir bölünme ile iki kampa ayrılmış olmasında görmektedir. Geleneksel bir toplum modernleşmeye başlayınca yeni bir takım sosyal bölünmelerin ortaya çıkması doğaldır. Tek parti sistemi, kamplardan birisinin diğer kampı zorla egemenliği altına alması ve ülkede kendi yönetim tekeline kurması anlamına gelmektedir. Bu sırada ideoloji de önemli rol oynar. Bu ideoloji, "Biz" ile "Onlar" arasında kesin bir ayrım yapan "Onlar"ı (karşı kampı) düşman ilan eden, düşmana karşı mücadelenin meşruluğunu ve gerekliliğini savunan, nihaî zaferin "Biz"de olacağını vaadeden bir ideolojidir⁽²¹⁾.

Özetle, ideallerden hareket ederek az gelişmiş ülkelerdeki siyasal sistemin aslında klasik demokrasiye benzediğini söylemek yerine, gerçeklerden hareketle söz konusu sistemlerin, belki "ertelenmiş demokrasi" olarak adlandırılmasının demokrasi konusunda, kavram düzeyinde daha fazla karışıklığa yol açmamak bakımından da faydalı olacağını düşünüyoruz.

E. Az gelişmiş Ülkelerde Demokrasi'nin Zayıflaması

Demokrasi, dinamik bir olgudur. Yaşamayı ve gelişmesi için diğer beşeri olgular gibi her an yeniden üretilmek durumundadır.

Emerson'un ifadesiyle, Az gelişmiş ülkelerde demokrasinin zayıflayışı iki şekilde görülmektedir: Ordunun iktidarı ele alışı ve Tek parti sistemine dönüş. "Her iki durumda da ortak özellik politikacılar ve siyasi partilerin bozulmuş, kendi çıkarını düşünen ve kamu yararına ihanet eden kişi ya da müesseseler olarak görülmesidir. Politikanın kendisi kötü bir kelime olmakta ve

20. Emerson, a.g.e., s.224

21. Özbudun, a.g.e., s.119

Batu tipi demokrasi ya doğurduğu sonuçlar ya da bunların yokluğu yüzünden halkın önünde yerilmektedir. Buna karşılık askeri iktidar ya da tek partiye, ortak yararlar hizmet edecek ve ülkeyi politikacılarla siyasi partilerin içine attığı dağılma tehlikesinden kurtaracak yaratıcı ve birleştirici bir ulusal güç gözüyle bakılır. Bu yüzden Sukarno, Doğu demokrasisini 'önderliği olan demokrasi' olarak tanımlamış; Karaçi'de yayımlanan Dawn Gazetesi ise General Eyüp Han'ın iktidara gelişini, uzun süren bir kışın sona ermesine benzetmiştir."⁽²²⁾

Gelişmiş ülkelerde siyasal sistem incelenirken ordunun özel olarak ele alınması hiç düşünülmez, hatta "askeri kuvvet" in sözü bile edilmezken az gelişmiş ülkelerde siyasal sistem sözünün ilk tedailerinden biri de ordu olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde ordu, bağımsızlık mücadelesi sırasında oynadığı rol ve/veya az gelişmiş sosyal yapı içinde nisbeten güçlü bir kurum olması nedeniyle/sayesinde bazen ilerici, bazen tutucu nitelikte ama her zaman önemli ölçüde etkili olmaktadır.

Emerson'a göre, "Askerlerin denetledikleri bir hükümet birçok hayran olunacak ve gerekli işler yapabilir, fakat demokratik müesseseleri oluşturmak için gerekli koşulları meydana getirmek gibi temiz bir niyete rağmen böyle bir düzene demokrasi demek siyasi terminolojiyi alçaltmak olur."⁽²³⁾

Demokrasinin olup olmadığının muhalefetin varlığı ile değerlendirilebileceği önermesini destekleyen inandırıcı deliller öne sürülebilir. Bir muhalefet partisi varsa ve serbest faaliyet gösterebilmek için gerekli haklara sahipse, alelade bir yurttaş bilgiye dayalı bir karara yolaçan gerçekler ve alternatiflerin kendisine sunulduğundan emin olabilir. Bir muhalefet yoksa aldığı bilginin çoğu ister istemez hükümet ve iktidar partisinden gelecek ve sadece resmen önüne sürülen adaylar yararına oyunu kullanabilecektir. Böylece demokrasi kavramının içinde saklı olan seçme özgürlüğü ona aslında verilmemiş demektir.

Muhalefetin bu rolü ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Sukarno, 1957'de Batı anlamında bir aktif muhalefetin Endonezya'da güçlülere sebebiyet verdiğini ve halkı Endonezya hayat tarzına yabancı bir şekilde düşünmeye sevkettiğini söylemiştir⁽²⁴⁾.

Az gelişmiş ülkeler evreninde sıkça rastlanan Batı temsili müesseselerinin ortadan kaldırılışı, yeni yöntemlerin araştırılmasına yol açtı. Batının az gelişmiş halklar için bu türlü müesseseleri teklif etmesi ve sözkonusu ülkelerde seçkinlerin bağımsızlığın ilk yıllarında bunlar üzerinde ısrar etmelerinin ne kadar akıllıca bir iş olduğu tartışılmaya başlandı.

---

22. Emerson, a.g.e., s.269

23. Ibid., s.270

24. Ibid., s.271

Burada sözkonusu olan şey, yabancı bir devlet şeklinin, geçmişi ve koşulları bütünüyle farklı olan ve her defasında bunu işletmeye hazırlıklı olmadıklarını ortaya koyan halkların giriştikleri tecrübeler serisinin başarısızlığa uğramasıydı. Sömürgecilikten kurtulduktan sonra yapılan ilk şey, emperyalist Batı müesseselerini kopya etmek olmuştu. Bunların başarısızlığından sonra girilen ikinci dönemde Azgelişmiş ülke halklarının tecrübe, yetenek ve bugünkü ihtiyaçlarına daha yakın siyasal sistemlerin kurulması beklenebilir. Bu halkların geçirmekte olduğu ihtilalden beledikleri herhalde anayasal demokrasi ya da parlementer sistem değil, fakat milli birlik ve kuvvet çerçevesinde ve kendi önderlerinin kanadı altında ekonomik ve toplumsal ilerlemedir. Temsili müesseseler bu amaçlara erişmede başarısızlık gösterdikçe bunların ortadan kaldırılması tepki görmeyecek, hatta şevkle desteklenecektir⁽²⁵⁾.

Sonuç

Demokrasi, günümüz dünyasında, gerek milli, gerekse milletlerarası düzeyde önemli boyutları olan bir kavram. Farklı ideolojilerin "demokratik" olma iddiaları bunun en açık göstergesidir.

Demokrasi, diyor Kışlalı, insan onuruna en uygun rejim olmakla birlikte, kurulması ve yaşatılması hiç de kolay olmayan bir rejimdir. Çeşitli çalkantılara gelişmiş ülke demokrasilerinin bile dayanamadığı, yerlerini baskı rejimlerine terkettikleri dikkate alınırca, azgelişmiş ülkelerin azgelişmiş demokrasilerinin sorunlar karşısında dayanıksızlığını doğal karşılamak gerekir. Demokrasi, gelişmiş ülkelerde, doğal koşullarda, neredeyse kendiliğinden oluşmuşken, azgelişmiş ülkelerde "sera"larda yetiştirilmektedir. Bu nedenle de yaşaması ve gelişmesi için özel bir itina göstermek gerekmektedir⁽²⁶⁾.

---

25. Ibid., ss.259-279

26. Kışlalı, a.g.e., s.427

